

Накашидзе І. С.,

Дніпропетровський національний університет ім. О. Гончара

ОСОБЛИВОСТІ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ МІКРОБАТЬКІВЩИНИ В УКРАЇНОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ КАНАДИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХХ СТ.

У статті аналізуються особливості художнього образу мікробатьківщини як складової проблеми батьківщини в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст.

Ключові слова: україномовна поезія Канади, мікробатьківщина, земля дитинства, пейзаж, образ хати.

В статье анализируются особенности художественного образа микрородины как составляющей проблемы родины в украиноязычной поэзии Канады второй половины ХХ века.

Ключевые слова: украиноязычная поэзия Канады, микрородина, земля детства, пейзаж, образ дома.

In this article the features of an artistic image of mikro homeland are analyzed as part of the problem of the motherland in Ukrainian Canadian poetry of the late 20th century.

Keywords: Ukrainian poetry in Canada, mikro homeland, land of childhood, landscape, image of house.

Україномовна поезія у Канаді – явище досить цікаве і малодосліджене. Сьогодні вона є благодатним матеріалом для літературознавчого аналізу. У силу відомих ідеологічних заборон за часів тоталітарного режиму літературні постаті діаспори не були відомі в Радянській Україні: “найяскравіші здобутки еміграційного літературного життя або свідомо замовчувалися <...>, або піддавалися остракізмові й голобельній критиці” [2, с. 2]. Через те, що письменників-емігрантів не можна було замовчати, час від часу їх згадували деякі радянські публіцисти, переважно як ворогів народу, “слуг імперіалізму”. Увага до вивчення творчості українських емігрантів (у тому числі й у Канаді) активізувалася в роки незалежності України та не згасає й до сьогодні.

Серед дослідників україномовної поезії Канади – науковці України (Л. Скорина, І. Руснак, Л. Селіверстова, П. Сорока, І. Немченко та ін.) та Канади (П. Кравчук, Яр Славутич, Д. Струк, Я. Розумний, О. Гай-Головко та ін.). В їхніх наукових працях та розвідках розглядаються хронологічний дискурс української поезії в Канаді, її тематика, проблематика, характер версифікації, стильових особливостей творчості окремих поетів. Незважаючи на появу низки наукових праць та літературознавчих розвідок за останні роки, українська література Канади залишається малодослідженим явищем. Багато поетів невідомі й сьогодні. Творчість більшості з них представлена лише оглядово, існує проблема наявності й опублікованих на теренах України художніх творів останніх, особливо тих поетів, які друкувались переважно у періодичних виданнях Канади (наприклад, А. Шум, І. Коваліва, П. Степа, І. Макарик та ін.). Літературознавці України постійно відкривають для себе і суспільства нові імена. П. Сорока зазначає, що “такі відкриття триватимуть ще довго, оскільки материк екзильної літератури вражає своєю неохопністю і багатогранністю талантів” [16, с. 3].

Центральною темою і україномовній поезії Канади є тема батьківщини. Вона розкривається у двох аспектах – образ етнічної батьківщини (України) та образ “другої” батьківщини (Канади). Звичайно, літературознавці не могли оминати цієї теми в поезії представників української діаспори в Канаді, але розглядали її частково, лише в дослідженнях окремих персоналій (наприклад, Я. Розумний у монографії “Батьківщина у поезії Яра Славутича” досліджує образ батьківщини у творчості поета в різних вимірах – “сучасному, минулому й майбутньому; в доісторичній та історичній перспективах; героїчних і трагедійних та як джерело сили й натхнення, як ідея й як суть національного тривання” [12, с. 8]). Грунтовного й цілісного дослідження проблеми батьківщини в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст. немає, тому звернення до неї є актуальним.

Центральним образом у розкритті проблеми батьківщини є образ України як ключовий у вираженні почуттів ліричного “Я”. Тема України у творчості україномовних поетів Канади – домінанта, “ядро “прироцених смислів”, центр естетичної системи” [15, с. 61]. Звернення до теми батьківщини – вияв духовних зв’язків зі своєю батьківщиною, з одного боку, та прояв їх належності до української літератури, з іншого. У розкритті художнього образу України в україномовній поезії Канади можна виділити дві площини: макро- та мікробатьківщина (рідне село, батьківська хата). Дослідження образу мікробатьківщини як складової проблеми батьківщини в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст. становить мету даної статті.

Мотив мікробатьківщини насамперед розкривається через змалювання пейзажу. У своїй поезії О. Зуєвський не вказує, з якого регіону України він походить (відомо, що народився поет у с. Хомутці Миргородського повіту на Полтавщині), хоча неодноразово описує природу рідного краю, зокрема у вірші “Знайомі”: “Тут сад і дорога на луки / І наші старі куці” [8, с. 53]. Поет акцентує увагу на зооморфних образах у спогадах з дитинства та юності. Наприклад, образ коней як помічників людини, що є ознакою життя ліричного героя на батьківщині: “Були вони в мене, гривасті коні” [8, с. 55]. У міфології українського народу кінь асоціювався із сонцем. У творчості О. Зуєвського образ коня асоціюється з образом України на макрорівні й з образом степу, що віддавна був сакральним для свідомості українського народу, – на мікрорівні. Щоправда, в поезії О. Зуєвського образ коня – прикмета і другої батьківщини – Канади: “Дорогою зустріли смаглолицю / На скакунові бистрим індіянку” [8, с. 58]. У цьому випадку образ коней постає на тлі канадських прерій як аналогу українського степу, хоча автор й не порівнює їх прямо. Таким чином накреслюється художня опозиція чужина–батьківщина. У поезії О. Зуєвського образ коня є частинкою рідної землі на чужині. Його присутність полегшує долю ліричного героя-емігранта: споглядання, як тубільці “гонять коней спраглих до води” [8, с. 81], нагадує аналогічний процес на батьківщині. Цікавим є образ глиняних коней як символ безтурботного дитинства: “Як залишали у кущах / Ми коників із глини / Без думки про незнаний страх / Серед ясної днини” [8, с. 76]. Асоціативно відчувається відгомін вірування про міфічного коня

як провісника майбутнього. Завдяки вживанню образу коників з глини виникають опозиції дитинство–зрілість, реальність–ірреальність.

Спогади про дитинство в рідному краї у ліричного героя О. Зуєвського викликають і образи квітів, зокрема пролісків: “Отак схилось до проліска, і знову, / Мов казкою, людський відлине світ” [8, с. 27]. Світ дитинства постає казковим, чарівним світом, у якому відсутні клопоти дорослих людей. Своєрідним переходом між ілюзорним і реальним світами постає образ проліска. Згадку про казковий світ дитинства викликає образ троянд.

У поезії поетів-емігрантів мікробатьківщина часто постає землею дитинства, на позначення якої О. Вознюк вводить термін приватна (мала) батьківщина – “це переважно терен раннього дитинства, де формується майбутня особистість, то у пам’яті здебільшого залишається ідеалізоване, мрійливе бачення свого дитинства, що відображається в літературі” [4, с. 182]. Мікробатьківщина як світ дитинства є темою поезії П. Степа “Мариво”, в центрі якої – спогад з дитинства ліричного героя. Поет змальовує образ рідного села як “Юнацьких мрій казково-дивний сад” [1, с. 73], де все побудовано на гармонії і кожен день “як мед пахучий” [1, с. 72]. П. Степ також втілює ідею плинності часу, стверджуючи: “Та не течуть назад ніколи ріки, / І юність вже не вернеться назад ...” [1, с. 73] (У наведених рядках відчувається алюзія на рядки відомої народної пісні: “А молодість не вернеться / Не вернеться вона ...”, що свідчить про фольклорні мотиви у творчості поета). Опозицією до втраченого світу дитинства постає реальність – теперішній світ ліричного героя, в якому не залишилось дитячих слідів і панують туга й смуток: “Ходив зажурений по тій землі, / Де був колись веселий і щасливий ...” [1, с. 72]. На почуттях ліричного героя будується опозиція гармонія-дисгармонія. “Ностальгія по втраченому дитинству доростає до узагальненої ностальгії цілого покоління тих, хто над усе любить рідну землю на чужині” [10, с. 78]. Для ліричної героїні поезії М. Голод мікробатьківщина – країна “казки незабутнього дитинства!” [7, с. 100], яка пов’язана зі світом дорослих образами батька й матері, як провідників по обох світах.

Детали світу далекого дитинства в картині рідного краю, що закарбувалась в пам’яті юного ліричного героя в поезії І. Темертея теж скорельовані на образ батьківщини: “Пливе кача мале ставком, / Продовжується дзьобиком у рящі, / І кінь потомлений на водопій веде / Свого хазяїна в зашмульганій сорочці” [17, с. 420]. Образ каченяти асоціативно співвідноситься із образами дітей, що насолоджуються природою та безтурботним життям, водночас образ потомленого коня є втіленням важкої праці дорослих. Таким чином, образ дитинства набуває подвійного виміру: як спогад про особисте минуле, і як символічний образ дитинства як світу наївності, невинності та чистоти.

Образ мікробатьківщини як світу дитинства наявний і в поезії Б. Мазепи. У вірші “Веснівка” рідне село, поле і безкрайне небо, що закарбувались у дитячій пам’яті ліричного героя – парадигми образу батьківщини, “Де мрійне дитинство безжурно провів” [11, с. 17]. До поля линуть думки ліричного героя і на чужині: “Твої поля і запах рути, / Пташині співи у гаю / Мені довіку не забути, / Як ранню молодість мою” [11, с. 16]. Спогад ліричного героя про молодість автоматично є спогадами про рідний край і навпаки. Світ дитинства у поезії Б. Мазепи існує у двох просторових вимірах, двох стихій: неба і землі.

Часто образ мікробатьківщини в україномовній поезії Канади конкретизується авторами і постає певною географічною реалією. Такий образ мікробатьківщини яскраво змальовує у своїй поезії Яр Славутич. Її простір безмежний – Херсонські степи. У його розкритті центральними є зооморфні образи, функціонально підпорядковані зображенню української природи, що характерно для його ранньої творчості. Як зазначає Н. Сологуб, образ України асоціюється в поезії Яра Славутича з мальовничою природою, що стимулює вживання назв реалій з українською семантикою [15, с. 21]. Так, у сонеті “Навесні” він актуалізує назви тварин, які є характерними для побуту українського села: “Полное хитрий кіт за горобцями, / Горланить півень, кури на черві / Свої дзьоби наповнюють криві” [13, с. 24]. Образи тварин є компонентами образу “степ” та уособлюють стихію землі. У зображенні тварин поет вдається до персоніфікації. Для підсилення емоційного враження та для передачі ставлення ліричного героя до природи автор використовує літогу: “Жартують цуцики, по голові – / Один на одного із пазурцями!” [13, с. 24]; “Раптово бекнув слинявий бичок / І перекинув з пійлом шапличок” [13, с. 24]. У сонеті “Став” центральним образом є короп – “володар” “царства голубого”, у поезії “Вечір” – образ птаха, що є уособленням небесної стихії. Яр Славутич не конкретизує назву птаха, але асоціативно виникають образи лелеки або жайворонка як прикмет українського степу.

Для І. Темертея мікробатьківщиною є Донеччина. Для нього це “скарб заповітний”. В одному із своїх віршів він, порівнюючи рідний край із альпійськими горами, “заморськими портами”, приходять до висновку, що кращої землі немає на “білому світі”, адже “... ця земля / Зробила з нас людей ...” [17, с. 71]. Ліричному герою байдуже, що це край шахт, де “затимлене небо”. Він зізнається: “О земле донецька, до тебе / Я з радісним серцем іду” [17, с. 25]. У деяких поезіях І. Темертея конкретизує світ своєї малої батьківщини, зводячи його до образу села, деталізуючи його опис прикметами простору, вводячи в його текст звернення матері до сина, як-от, у вірші “Темертеїв хутір. І”: “Там, коло річки, де верби й садочок, / Там Темертеїв хутір вигляда, / А ген, де завертає шлях на поле, / Вдалечині, чи бачиш ти, синочку, / Мов цвіт зелений, Степ наш визира!” [17, с. 72]. Рідний степ у поезії І. Темертея з великої літери, звертання до нього надано окличної інтонації. У вірші “Степова пісня” образ степу набуває значення дороги додому і візитної картки рідного краю: “Південний тихий степ – рай пам’яті моїй, / Тобою ідучи, я знову вдома ...” [17, с. 27]. Через використання системи епітетів позначено велич, безмежність та неосязність степу, що спроектовує його образ на макрообраз України. Любов ліричного героя до рідного села на Донеччині, її глибину І. Темертея підкреслює несподіваним трактуванням сусіднього Харківського регіону як чужого для нього. Натомість рідним він називає Київ: “... цей чужий, обездушений Харків / І вертайся назад у село ... / Або їдь у далекий ... рідний ... Київ ...” [17, с. 28]. Така опозиція чужина – батьківщина на рівні території України зумовлена тим фактом, що Харків певний час був столицею Радянської України, а Київ – історичною столицею, “серцем” країни, символом духовності її народу, його історичної пам’яті.

Р. Кедр родом з Галичини. У вірші “Чому?” він змальовує пейзажний образ своєї мікробатьківщини: “... луги розцвілі”, “... де роса блискуча / Окроплює гори зелений схил / І вітер обійма берези білі” [9, с. 112]. Поет у її зо-

браженні використовує прийом стоп-кадру: природа Галичини ніби завмирає в одній миті і переходить у такому образі із вірша у вірш. Наприклад, у поезії “Праслов’янське”: “Шумить діброва, теплі крила хмар / Прикрили поле неозорее” [9, с. 120]. Образ рідної землі поглиблюється у поезії “Рідне”, в її характеристиці актуалізовано традиційні для гуцульського краю природні прикмети – смереки, річка Черемош, Карпатські гори. Образ останніх замальовується як скелясті ребра, що “зеленим мохом обросли” і “красуються в вітрах і бурях” [9, с. 117]. Згадується і найвища вершина Карпат (і України) – гора Говерла, яку поет називає сизою. Її образ асоціативно сприймається як вісь, що єднає землю і небо. Адже наголошуючи на її висоті й вагомості для ліричного героя, поет просторово з’єднує її з небом: “В обіймах хмар моя Говерла” [91, с. 121]. При цьому розкривається ще один підтекст образу гір: ліричний герой відчуває себе горцем. Тяжіння до гір та їх природи, закладене з дитинства, вмотивовує ліричного героя на чужині, його тугу за рідною домівкою. “Наскільки красиви поезії то красиви поетової душі, відчуваємо в Ростислава Кедр нахил до мелянхолії” [3, с. 9]. Так, у змалюванні поетом мікробатьківщини присутні мотиви туги та ностальгії за молодістю, що пройшла у рідній Галичині, що виявляються при розкритті цього образу в часовому вимірі: “А поки те, ще снитимеш забуте / Окутане імлою давніх літ” [9, с. 118]. В образі мікробатьківщини сфокусовано неосяжну у віках історичну пам’ять, що закарбовується у свідомості ліричного героя (образ якого співвідноситься зі свідомістю автора) в дитинстві. Його сум за краєм свого дитинства, закоханість у рідну землю виражені через систему епітетів “єдина”, “світла”, “пахуча”: “Єдина в світі! Ні, не стерти / Твоїх слідів в моїй душі” [9, с. 121]. Пейзажний образ мікробатьківщини зафіксований і в поезії О. Гай-Головка. У вірші “Заспівай же, вітре” поет подає мальовничу картину природи Поділля. Тут і “сади подільські рясні”, й “акації, що без кінця цвітуть”, і “буйні колосся”, і “барвінок стеле по землі / Довгі, пишні і зелені коси” [6, с. 18], що репрезентують збірний образ золотого доквілля, краси рідного краю.

У творчості українських поетів Канади мікробатьківщиною постає образ батьківської хати, що є певним архетипом, своєрідним мікрокосмосом, символом “батьківщини, рідної землі; безперервності роду; тепла, затишку; святості; добра і надії; материнської любові; захисту і допомоги” [14]. Так, координати мікробатьківщини у вірші “Верхи” Р. Кедр: “А там поза гаєм, там біла хатина, / Поросла червоним вином” [9, с. 111]. Епітет “біла” свідчить про позитивне сприймання батьківської хати ліричним героєм, сакралізуючи образ хати. Образ червоного вина постає неоднозначним. З одного боку в ньому вгадується образ часу, що минув з часів дитинства, і який вже не можна повернути. З іншого боку – асоціативно прочитується образ радянської влади, через яку ліричний герой був змушений покинути домівку і не має змоги повернутись до неї. В. Ворскло закликає емігрантів завжди пам’ятати батьківську хату, але не жити ілюзією про те, що вони її знову побачать, наголошуючи на плінності часу: “Минуле? Чоловіче! / Пройшло п’ятнадцять літ!”, “Схилилась хата вбік” [5, с. 10]. Образ напівзруйнованої хати постає символом як втраченого назавжди дитинства, так і назавжди втраченої батьківщини.

Таким чином, проблема батьківщини є центральною темою еміграційної поезії ХХ ст. Однією із граней її оприявлення в україномовній поезії Канади другої половини ХХ ст. є художнє втілення образу мікробатьківщини, що розкривається у часовій та просторовій площинах. У першому випадку мікробатьківщина постає землею дитинства ліричного героя, що опозиціонує до теперішнього його місцезнаходження, створюючи художні опозиції минуле-теперішнє, реальне-ірреальне, дитинство зрілість й окреслює опозицію чужина-батьківщина. Образ землі дитинства постає просторовою (географічною) реалією й розкривається переважно через змалювання пейзажних особливостей того чи іншого регіону. Інколи образ мікробатьківщини втілюється в образі батьківської хати. Проблема батьківщини в україномовній поезії Канади є досить широкою і потребує подальшого глибокого дослідження.

Література:

1. Антологія української поезії в Канаді (1898-1973). / Упор. Яр Славутич. – Едмонтон : Об’єднання Українських Письменників у Канаді “Слово”, 1975. – 160 с.
2. Астаф’єв О. Г. Лірика української еміграції: еволюція стилевих систем. Автореф. дис. ... докт. філол. наук: 10.01.01 / О. Г. Астаф’єв. – Київ, 1999. – 40 с.
3. Вовк В. Ростислав Кедр / В. Вовк // Кедр Р. Поезії. – Торонто : В-во “Євшан-зілля”, 1983. – С. 5-10.
4. Вознюк О. Еміграційна візія Іншого: Теоретичний аспект / О. Вознюк // Вісник Львівського університету. Серія Філологія. – 2008. – Вип. 44. – Ч. 1. – С. 178-184.
5. Ворскло В. Листи без адреси: Вибрані поезії / В. Ворскло. – Торонто, 1967. – 68 с.
6. Гай-Головка О. Сурмач: Поетичні твори (1997-2001) / О. Гай-Головка. – Тернопіль : Тайп, 2002. – 112 с.
7. Голод М. Стрімка моя вулиця / М. Голод. – Торонто, 1988. – 146 с.
8. Зуєвський О. “Я входжу в храм ...”: Поезії. Переклади. Статті. Матеріали до біографії / О. Зуєвський. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2007. – 840 с.
9. Кедр Р. Поезії / Р. Кедр. – Торонто : В-во “Євшан-зілля”, 1983. – 372 с.
10. Крат А. Камертон дитинства у поетичному оркестрі Яра Славутича / А. Крат // Херсонський збірник: До 80-річчя Яра Славутича. – К.-Херсон : Дніпро, 1998. – С. 76-81.
11. Мазепа Б. Полум’яні акорди: Лірика / Б. Мазепа. – Едмонтон : Об’єднання українських письменників “Слово” в Канаді, 1976. – 62 с.
12. Розумний Я. Батьківщина в поезії Яра Славутича / Я. Розумний. – К. : Вид. дім “Києво-Могилянська академія”, 2009. – 179 с.
13. Славутич Яр. Твори [У 5 т.] / Яр Славутич. – К. : Дніпро, Едмонтон: Славутич, 1998. – Т. 1: Поезії (1937-1997). – 470 с.
14. Словник символів [Електрон. ресурс] / За заг. ред. О. І. Потапенка та М. К. Дмитренко. – К. : Редакція часопису “Народознавство”, 1997 // <http://ukrlife.org/main/evshan/symbol.htm>.
15. Сологуб Н. Мовний портрет Яра Славутича / Н. Сологуб. – Вінніпег : УВАН, 1999. – 152 с.
16. Сорока П. Світ поезії Стефанії Гурко, або три джерела любові (профіль митця) / П. Сорока // С. Гурко. Три джерела. – Тернопіль : Стар Софт, 1999. – С. 3-9.
17. Темертей І. Поезії / І. Темертей. – К. : Неопалима купина, 2004. – 512 с.